

KISEBB KÖZLÉSEK.

A jakut genitivus. Böhtlingk Otto (Über die Sprache der Jakuten. 163. l.) a jakut esetragokról szólván, a genitivusra vonatkozólag ezt mondja: «Für den genitiv findet sich im Jakutischen keine endung, und es wäre nicht unmöglich, dass dieser casus sich im Türkisch-Tatarischen erst nach der spaltung entwickelt hätte.» Ezen tételt munkájának egyéb részében is hangsúlyozza; így mondattanában (251. l.) a birtokosragok tárgyalásánál felhossa, hogy «két névszó között való viszonyulás, melyet számos nyelv a jakutban teljesen hiányzó genitivussal, vagy praepositiókkal szokott kifejezni, a jakutban birtokos ragokkal jelöltetik meg». Ezen állítás, bár a jakut nyelvet épen nem ismerjük fogyatékosabbnak más török nyelveknél, magában véve nem tartoznék a merő valószínűtlenségek közzé. A genitivusi viszony különösebb megjelölése birtokosragokkal bíró nyelvben amúgy is csak fölösleges dúskodás a nyelv háztartásában; mert hiszen a két névszó egymáshoz való viszonyítását a birtokos rag is eléggé megjelöli. Innen van, hogy valamint pl. a magyarban, úgy a török nyelvekben is a genitivus ragja legtöbb esetben el is maradhat a birtokost jelentő szó mellő'; így pl. a kazáni tatárban *keşe žakšilıři* az ember jósága, *aulibiz karti* falunk vénje, *kalayiz türäse* városotok birája használtatik zeke helyett: *kešeneň*, *aulibizniň*, *kalayizniň* (Bálint G. Kazáni tatár nyelvtan 103. l.). S noha a genitivusrag alkalmazásának különösebb szüksége egyéb török nyelvekben sem forog fenn, mind a mellett azt tapasztaljuk, hogy kivétel nélkül mindenütt előfordul a *-niň*, *-iň* (*-niň*, *-iň*) alakú végzet a kérdéses casusviszony szorosabb megjelölésére. Kissé sajátságosnak tűnhetik fel tehát már

eleve is, hogy éppen a jakutban, mely pedig teljesebb casusrendszert tartott fenn, mint bármely más török nyelv, — ne maradt volna meg éppen semmi nyoma sem az általános használatú török genitivusnak, a mint azt Böhlingk kereken kijelenti. S valóban, ha a Böhlingk közölte textusokat szorosabban átvizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy a jakutban is előfordul egy, a köztörök genitivusznak alakilag is megfelelő *-in, -in, (-un, -ün)* végzet, mely bár korlátoltabb körben, de mégis ugyanazon funcióval szerepel, mint egyéb török nyelvben a genitivus. Íme a példák.

a) Olyan példák, a melyekben az *-in, -in* végzettel ellátott névszó személyragtalan; vagy első személyű személyraggal való: *k i s i n k ĩd ĩj a r i n k ĩm ĩ a r i s ũ* die zeit, da der winter wütet, währte 8 monate (8. l.); *ıkkis k ũ n ũ n s a r s i n ä r d ä n n i t i g ä r ö r ũ s u t a . . .* *t i a t i g a r t i ũ b i t ä* am morgen des zweiten tages erreichte das wasser des flusses . . . den wald (39); *s i r i n m a i g i t a . . . ä r d i r r a i* die beschaffenheit dieser gegend sind . . . steine (31); *s i r i n ä r ä j i t t i n s ä t t ä u o n k ö s ũ n ä n a r ĩ l l a r* wegen der beschwerlichkeit der gegend werden dieselben zu 70 kös gerechnet (31) || *b u s i r g ä k ũ l ä r b i t i n g i t t a* kaum waren wir in diese gegend gekommen (13). (v. ö. köztörök *anıñ bile ö* vele); *b i s i g i b ä j ä b i t i n g i t t a ũ l z ä i s ä r ũ s k i l i l i m n ä r b i t i n ũ t ä r b i t* wir warfen drei fischernetze aus haar, die wir mit uns führten, aus (38); *m i n s o g o t o x ç a s a ç p i n g i t t a ç ä l b i t i m* ich blieb mit meinem kosaken allein zurück (42); *b u t i l i n g i t t a b a r b i t a* mit diesem worte gieng er (szótár 62. a.) | *t a b a l a r b i t i n s i n h a t i a x t u s p u t u t t a n* damit wir unsere renntiere konnten ausruhen lassen (szótár 110. a.) | *m i j i g i n k i s i i t ä j ä j i ũ j ä s u o ç u n k u r d u k t a p t i l l a r a* sie liebten mich auf eine ungläubliche weise (szótár 71. a.) (v. ö. köztörök *anıñ gibi* akképen).

b) Az esetek túlnyomó számában az *-in, -in* genitivusi értékkel bíró végzet harmadik személyű birtokosragos alakokon fordul elő: *s i r i n u s t a t a k ĩm ĩ s u o ç* der umfang des von ihm (bewohneten) landes (ist) maaslos (3); *s i r i n t i m n i t a . . . k ũ s t ä x* die kälte seines landes ist . . . heftig (3); *k i n n ä r ö l ö r b ũ t k i s i l ä r i n ç ä n n a r a b u r u o l ũ t u r d a ç a r i n a* als das blut der von ihnen getödteten menschen dampfte (6); (*Äžigän*) . . . *s i r i n a j i l g i t a . . . m a n n i k* die physiognomie des landes (von Shigansk) ist dieser art (8); *b u l t t a r i n ä t t a r a b u o l l a ç a r i n a* was die namen ihrer jagd anbetrifft (9); *b u ä m ä ç s i n i . . . b a r i D ž o k u s k a i s i r i n S a ç a t a b i l ä r* diese

alte frau kennen . . . alle Jakuten der umgegend von Jakutsk (11); (11); *öj ün bārdā ḡolobura suoḡa* die vorzüglichkeit ihres gedächtnisses war ohne gleichen (14); *ḡospoḡtorun añardara ḡalara* es blieb von ihren . . . vorratskammern nur die hälfte übrig (14); *bu sir töḡürüm tātın ivāḡa sūrbū kōs āḡsilāḡa* dieser umweg betrug 20 kōs (26); *Uḡur ḡajaların ūlara iḡıllan kīrān* aus den felsen am Utschur war wasser gedrängt worden (27) | *ātiāytān tüktārī . . . guorad otuttan taḡsa kārḡān in . . . itābitin* es ist unmöglich . . . das weinen . . . der familien der stadt, deren über dreissig waren, zu schildern (7); *min kōrōrüm . . . örüs ūtun ūrdün* ich hatte nur die . . . wasserfläche des flusses, . . . gesehen (11); *oloror oloḡtorun sanāların maigıtın sitü bilbitim* ich machte mich mit ihrer art und weise zu leben, und mit ihrer denkungsart vollkommen vertraut (16); *min sannım kini ölor tīn in timnītın bāliātābitā* meine schulter bemerkte die kälte des atems der sterbenden (19); *bājätā . . . Saḡa oloḡun kāsکیلin oñororgo olorbuta* er selbst . . . lebte . . . der bereitung einer lebenszukunft für die Jakuten (22); *bājälärin atīların . . . biārällärü* ihre eigenen waaren . . . pflegten sie . . . zu überlassen (23); *attarın ataḡtarın bājan* (bindend) die füsse seiner pferde (32); *attarın sāptārın, bājätin tañasın arbaytanar* er bessert aus die geschirre seiner pferde und seine eigenen kleider (32) | *orḡuja turar it asi-lıḡın algıḡıḡar tūsān* als ich . . . in einen kessel fiel, in dem futter für die hunde kochte (szószerint: fövő kutya-ét-lének üst-jébe) (5); *kinnār ḡiälärin iksatıḡar* dicht an ihrem hause (11); *ölüöḡ kün ün tünügār äppitā* die nacht vor ihrem todestage sagte sie (19); *ün min isin . . . tañara . . . oloḡun atayar* bete für mich zu den füssen . . . des sitzes . . . gottes (20); *irdībitin örüs būsun ḡārıḡar tūsārārbıt* (wir pflegten) all unser gepäck auf den schnee des Utschur-eises abzuwerfen (27); *ıam iḡin mañnaıḡı künügār . . . kälbıppıt* am ersten Mai gelangten wir an (30); *Ükkä ajannābıppıt bās iḡin mañnaıḡı künnärıḡār* wir reisten in den ersten tagen Juni's (tulajdonképpen: des fichtenmonates) nach Udskoi ab (31); *ārā idärin añardarıḡar da tiibāt* es erreicht nicht einmal die hälfte ihrer mühen (32) | *süräḡtārın isittän* aus dem inneren ihres herzens (6); *bājälärin ötüttän* von ihrer seite (7); *örüs sürügün kūsüttän* wegen der heftigkeit der strömung (39) | *kini tājätin bājinan, maigıtınan* in folge ihres reichthums

[ő maga gazdagsága] und ihrer verhältnisse (23) || Szintígy névutói viszonyozók előtt, mint: *axtabin bu žon . . . basibatābittarin . . . žadañē žoñño kōmō bu olallar in isin* ich erinnere mich, wie diese leute (meinen ältern) . . . dank dafür abstatteten, dass jene . . . hülfreich waren gegen arme leute (6); *žajařal bārillāx tustāx . . . bārd āraji . . . tulujallar in isin* es muss . . . lob erteilt werden dafür, dass sie grosse beschwerden . . . ertragen (32); *bu da bu olbutun isin* dessen ungeachtet (szótár 39. b.); *künnārim āspittarin da isin* trotzdem, dass meine tage vorüber gegangen sind (u. o.); *žaitax da bu olbutun isin* dem sei, wie ihm wolle (u. o.); *tōsō da bařalāx bu olbutun isin* er mag noch so ein freund davon sein (u. o.). V. ö. ezekre nézve a köztörök *aniñ ücün* „a miatt, azért“ szólást | *sürāřim řaja istam mītin kurduk kutammītim* ich erschreck, als wenn mein herz entzwei gegangen wäre (29); *amtana ular amtan in kurduk* sein geschmack (war) wie der des birkhuhns (37) | *bu ölöřün gitta* sobald er gestorben war (21); *čai itētā baribit řan in tarřatar in gitta* als uns die wärme des tees das blut eben im umlauf gebracht hatte (24); *bu sirtān . . . barallar in gitta* kaum waren (die pferde) . . . von diesem orte gegangen (31); *bajařal ūtun gitta bulanan* sich vermischend mit dem wasser des meeres (34); *ařam ölöřün gitta kälbitā* mit dem sterben meines vaters kam er (szótár 62 a.) | *kini ölbüt ün da gännū* auch nach ihrem tode (10) | *ürāř . . . kum a řin ustun* dem sande entlang . . . eines flusses (12); *örüs řā s in ustun* dem ufer des flusses entlang (39) | *bu barī kötör . . . ičigās sirdārgā kötör ün sāřina* (in der zeit) wenn diese vögel . . . in die warmen länder heinflogen (17); *tin in . . . ta řsarin sāřina* (in der zeit) als seine seele . . . heraustritt (20); *kün . . . tūs ārin sāřina* wenn die sonne sich zum untergange neigte (28); v. ö. *csuvas on čoynā* „azon időben“, hol az *on* szintén genitivus („annak idején“) | *ö lü ö ř ün inninā . . . ořolobutum* ich pflegte sie . . . vor ihrem tode (19); *tañara ři ätin innigār* vor dem gotteshause (szótár 37. b.) *okko k ĩ ri ä ř in inninā* bevor er auf die heuernte geht (szótár 38. a.)

Azon általánosan elismert lelkiismeretesség mellett, melylyel Böhtingk a jakut nyelvnek minden legapróbb jelenségét feldolgozni igyekezett, csaknem fel sem tehető, hogy ezen aránylag igen sűrűn előforduló *-in*, *-in* végzettel ne számolt légyen. S csakugyan

megtaláljuk erre vonatkozó nézetét a személyragozás tárgyalásában, hol azt a harmadik személy épebb alakjának tartja a fogyatékosabb *-a, -ä, -o, -ö*, illetőleg *-ta, -tä, -to, tö* mellett. Mi szolgálhatott e felfogásnak alapjául, igen könnyen elképzelhetjük, ha meggondoljuk, hogy az *-in, -in* végzet — mint a fentebbi összállításból is kiténik — legtöbbször harmadik személyragos szón fordul elő; továbbá hogy a török 3-ik személy eredetibb alakjául csakugyan a *-tin, -tin* alakot kell felvennünk, melynek nyoma még fenn is maradt a 3-ik személyragos szó ragozott alakjában, mint ez pl. az oszmanli *ata* atya dativusa *atasına*, locativusa *atasında*, ablativusa *atasından* alakjaiból is kiténik. Azonban tévedett, midőn a jakut *-in* ragot ezen régibb hangállapot maradványának tartotta; mert mint az *a)* alatt adott példák bizonyítják, az *-in* végzet előfordul első személyű raggal való és személyragtalan szókön is; továbbá mondattani szerepe kizárólagosan csak jelzői lehet (l. 256. l., hol B. maga is kifejti az *-in* végzet ilyen használatát), ellenben sohasem állhat más mondatrészképpen, mint a valódi személyragok, az *-m, -ñ* s *-ta, -tü (a, ä)*.

A jakutban is tehát, mint egyéb török nyelvben van genitivus-rag s így magától elesik Böhlingk ama következtetése is, hogy «nem volna lehetetlen, hogy a köztörök genitivus csak a török nyelvek széllyelválása után fejlődött ki.» E nézetnek akkor sem lehetne jogosultsága, ha esetleg a genitivus csakugyan nem találtatnék meg a jakutban is; mert e rag előfordul még a csuvasban is, melynek pedig különfejlődése semmi esetre sem újabbkori a jakuténál; e mellett sokkal természetesebbnek látszik, hogy egy kevésbé szükségelt viszonyjelölőnek, minő a fentebbiek szerint a személyragozó nyelvekben a genitivus — valamely egyes nyelvben elhanyagolása, mint ugyanannak számos társnyelvben minden ok nélkül való fölmerülése. A genitivus ragja pedig, nemcsak hogy a török alapnyelvben lehetett meg, hanem úgy látszik megvolt már a közös altaji ősnyelvben is *-n (-ñ)* alakkal; legalább igen feltűnő, hogy az összes altaji nyelvcsoporthoz e tekintetben meg egyeznek. A mongolban mássalhangzós végű tőn *-un -ün*, magánhangzós végű tőn *-jin* alakkal bír; a tunguzban a genitivus változatlan alakja *-ñi*, a mandsuban meg *-ni* és *-i*; a szamojédban *-n, -ñ* vagy ennek elkopásával csupa véghehezet (Castrén, gramm. 110. l.); az ugor alapnyelv genitivus-ragja szintén *-n* (a finn,

mordvin, cseremisiz és lapp nyelvben -n; ugyanez lehet a magyar *ennen-, tennen-, önnön-maga* névmásokban s talán a Faludinál előforduló *erön-erővel*-féle szólásban).

MUNKÁCSI BERNÁT.

Magy. leány. — Nemzetségneveink egyik legkiválóbbikának a *leány* szónak eredetéről eddig még mit se tudunk. Mit is jelent voltaképpen a *leány* szó? A leány ifjú, fiatal, még nem házas nő jelent s már a régi nyelvben is «puella és filia» értelemben egyaránt használatos volt. A németnek két szava van rá: *mädchen* és *tochter*. Nézzük, hogy a leány ellenfele a «férfi, a még nem házas fiatal ember» nem nyújt-e valami felvilágosítást szavunk megfejtésére. Mi is a *leány* ellenfele? Az *ifjú* nem, mert csak prægnanter jelent fiatal *embert* (azaz férfit), azután meg ép úgy mondhatjuk a «leány»-ra is. Keresve se találánánk a *leánynak* illőbb párját a *legény*-nél; mindkettő *ifjú*, az hajadon, emez nőtlen fiatal embert jelent. A *legény* szóról meg azt tudjuk a MUGSzótárból, hogy alaprésze egyazon a vogul *lengä*-vel, mely «fiatalt, ifjút» jelent (*lengä kum* junger verheirateter mann, bräutigam). Az *ny* pedig ugyanaz a kicsinyítő képző, a mely a *kicsiny, kemény, sovány* stb. szókban is megvan. Már maga az a körülmény, hogy a *legény* szóban, adott etymológiája szerint, nincs meg tulajdonképpen a ‚masculus‘ fogalom, azt sejteti velünk, hogy akkor a *leány* szóban a ‚femina‘ fogalmának kell meglenni. Nem is lehetetlen, hogy épen ennek (‚femina«) kifejezése által különbözött eredetileg a *leány* szó a *legény*-től (úgy hogy pl. ez utóbbi mellé a német *jüngling* állítható, míg a *jungfrau* a *leány*-nak felelne meg). Hogy a *leány* szó csakugyan «fiatal-nő»-nek magyarázható, legitt akarom fejtegetni.

A göcseji nóta így szól: *Liván vásár lész a hjétén* Ny. I, 372; ezenkívül a népnyelv *liánynak, leványnak* s a régiséggel egyezőleg legtöbbször *léánynak* ejti. Mi a tanuság mind ebből? Hosszú magánhangzó a legtöbb esetben valamely mássalhangzó elem beolvadásából magyarázható s ezzel kapcsolatban épen a *leány*-beli *é* vezetett arra, hogy a szó első részében, a *lé, lev, li* alakban, szintén arra a *lengä*-re ismerjek, mely a *legény* szónak is alaprésze. Az ugor *ng* nyomát a dialektikus alakok még megőrizték. Hogy pedig ugor *ng*-nek a magyarban igen sokszor *j* felel meg, arra több példát idézhetünk, így: *faj* = ugor *p,ng*; *fej* = vog. *päñ*,

ug. *p₃ng₃*; *rej-t*: finn *rii-ttä* = ugor *r₃ng₃*; *sajog*: ugor *s₃ng₃*; *raj-t* = finn *langa*, ug. *r₃ng₃*; *vő* (*veje*) = cser. *venge*, ug. *v₃ng₃*. Az is közönséges tünemény, hogy a *j* rendszeren *é, í*-be csap át, pl. *téj*: *té, fej*; *fű-kető, nyíro-k*: ugor *ü₃gr₃*, *tíl*: ug. *t₃gl₃*; *bíz* is hajdani *bojzo*-ra utal. Szakasztott ily esettel van dolgunk a *leány* szóban is, melyben a *lengä* csak *lej*: *li, lé* s végül *le* alakban maradt meg. Most még csak a szó hátra levő részét kell megfejtenünk, melyben okvetlenül benne kell lenni a *nő* fogalmának, a mint fentebb jeleztük. Már csak ebből az okból se tarthatjuk a hátra levő *-ány* szórészt, legalább egészen nem, diminutiv képzésnek, nem tekintve, hogy így e szó a magyar hangzó-illeszkedéssel ellenkeznék. Nem marad más hátra, mint hogy összetett szónak tartssuk a *leány-t*, melynek egyik része a *le* «fiatalt» jelent, az *-ány* pedig «nő»-félét. Ez utóbbira nézve lehetne az *anya* (ugor *an₃*) vagy az *ányg* (vog. *ané*, zürj. *u₃ne*) szóra gondolni, csakhogy az előbbinek majdnem az összes ugarságban «öregebb nő», az utóbbinak is «nagy néne (tante)» a jelentése. Sokkal valószínűbb a vogul *ā* vagy *āj* szó, mely amúgy is „*leányt*“ jelent (Szorokin vogul szójegyzékében, NyK. XVI, 472. *āim* leányom, *āg* «leány, mädchen», a mi nyilván az *āj*-nak eredetibb alakja). Azt hiszem, hogy ennek az *āj* (*āg*)-nak az *-ány* szórészből csak az *á* felel meg; az *ny-t* pedig akár diminutiv képzőnek vehetjük, a milyen a *legény* szóban is van. Némi kétséget támaszthatna ugyan e magyarázat ellen az *āj* szónak az osztjákban található *evi* felhangú alakja; de több példát idézhetünk, melyben az eredeti mélyhangú szó magasba csap át, pl. *kor*: oszt. *kereš*, osztB. *kariš*; *facsar*: osztB. *pazirt*-, *padirt*-, osztIrt. *petr*-, *pekír*- s *pusr*-; *far*: osztIrt. *pir*, *pira*; *fog*: osztIrt. *penk*, osztS. *pank*; *mar*, *marj*: osztB. *marik*, osztIrt. *merek*.

Még csak azt jegyzem meg, hogy ilyen összetételre épen nemzetségneveknél, több példát is felmutathatunk. Ilyen maga az *iffjú* szó, mely személyragos alakjában (*ija-fija*) még el is választható; ilyen továbbá a cseremisiz *ik-šebe* infans, továbbá a mordvin *ej-kakš* s a vogul *ā-pi*. Hasonló összetétellel van dolgunk a magyar *férfi* (*férj-fű*) szóban (v. ö. cser. *pü-erge* s a megfelelő *üdüramaš* «frau, weib», élén az *üdü* leány szóval). Összetételnek bizonyította még Budenz az *asszony* szót is (MUGSz. 759. l.).

Fejtegetésünk végeredménye tehát az, hogy a magyar *leány*

eredetileg *lengü + aj + n* három elem összeolvadásából származó összetétel «fiatal nő v. leány» (v. ö. még vogul *viš-ne* «mädchen» tkp. «kis-nő» e mellett: *viš-čar* v. *uš-kum* «knabe», tkp. «kis-ferfi»).

KÚNOS IGNÁCZ.

Egy adat a mordvin hangtanhoz. — Még a múlt század végéről bírnak egy kis kátét, melyben az egyes lapok egyik fele orosz nyelvű, a másika meg az orosznak erza-mordvin fordítása. Teljes czíme: Краткий Катихизисъ, переведенный на Мордовской языкъ, съ наблюдениемъ Россійскаго и Мордовскаго просторѣчія, ради удобнѣйшаго онаго познанія, воспріявниихъ святое крещеніе. (*Rövid káté, mordvin nyelvre fordítva az orosz és mordvin közönséges beszéd figyelembe vételével stb.*) 1788.

Az erza szöveg gyarló szolgálai fordítása az orosznak s benünket ezúttal főleg azért érdekel, mert benne egy eddig észre nem vett hangváltozás található. Az egész kis káté ugyanis, két orosz szót kivéve, szóközépi *g* helyett következetesen *d*-t tüntet fel, még pedig legtöbbször liquidák után. Az eddig átkutatott mordvin szövegekben csak egy példa volt található ily hangváltozásra, a *terge-* hívni ige, melynek mordvin szótáraink *terde-* alakját is felemlítik. Ez egyetlen adathoz a fentírt káténak következő példái járúlnak:

a) *n* után: 1. *pinden* 4a (*pingü* idő), *pindede* 2b | 2. *landa* 9a (*langa* felszín), *landazost* 14b | 3. *kendelems* 21b (*kengelems* hazudni, rágalmazni), *kendelež* hazug 12a, *kendilimado* 22b | 4. *pondavtoms* 22a (*pongavtoms* akasztani). — Ugyancsak ilyen hangváltozás van még a *gak* (*jak*) nyomatékosító partikulában is, melynek e szövegben mindig *dak* alakja van. Nagyobbára szintén *n* végű szók után járúl: 5. *monändak* 7a, *tonändak* 12b, *tendak* 15a, *kinändak* 19b, *kiändak* 21a, *kirdicendak* 3a. Nem *n* után járúl e partikula ez egy példában: *tejdkak* 11b.

b) *l* után: 6. *jaldá* 17a (*jalga* társ, barát), *jaldat* 12a, *jaldaso* 18b | 7. *čopuldavtož* 6b (*čopulgavtoms* elsötétetni) | 8. *keldi* 20b (*keltgems* szeretni, megölelni) | 9. *neldems* 21a (*nelgems* elvenni, elrabolni).

c) *r* után: 10. *terdems* 16b (*tergems* hívni, meghívni) | 11. *ordolemkel* 13a (*orgolems* eleredni, megszaladni), *ordolež* 5b, *ordolemede* 17b, *orduli* 21a.

Egyéb hangok után az egy orosz *knidaso* 2a (*kniga* könyv) mutat még ily hangváltozást, egy helyt azonban még a *g*-s alak is található. — Nem változott azonban a *g* dentalissá oly esetben, midőn helyzeténél fogva *k*-ba ment át, pl. *pinksta* 3a, *pinkstast* 16b, hasonlóan: *lankso* 6b, *lanks* 13a.

Hogy e sajtóságos hangváltozás nem áll egymagában az ugor nyelvek körében, bizonyítja épen a magyar nyelv, melyben szintén

akadhatni elvételre ilyen példákra. Így: *hender buczka* = *henger bócz* Ny. IV:476; *inderkedik* = *ingerkedik*. A Tájiszótár egy *landul alakot* említ, mely a *lángolnak* felel meg.¹⁾ Magánhangzók után: *sugár* és *sudár* (MUGSz. 367); *víg* és *vidám* (u. o. 615); *kolédiom* = *kollégiom* (Debreczen); *förmeted* és *förmeteg* Ny. II:367; *paprád*: *paprág* Ny. VII:352. Több példánk van arra, hogy a *g* szavégén *t*-re változik, pl. *sög*: *söt*, *kedig*: *kegyét* (v. *pedig*: *pegyét*), *addig*: *aggyit*, *leg*: *let* (pl. *letesletjobb*).

KÚNOS IGNÁCZ.

A csuvas többesszámról. — A csuvas nyelvben, mint a többi törökségben is, két többesképző van: *pronominalis* (a személynévmasok többese) és *nominalis* (egyéb névszókön). Ezek közül azonban csak a pronominalis többes-képző közös alakú az egész törökségben, a mennyiben a csuvas *r* (*pir* mí, *sir* tí) rendes változata a köztörök *z*-nek (*biz*, *siz*) s ennek a jakut *t* (*-bit* -*rit*) is megfelel, mely nyilván *d* helyett való. Ily alakban tehát megvolt már e képző a török alapnyelvben is. Közönséges nominalis többes-képző a törökség legeslegnagyobb részében *-lar*-*-ler*, csak az egy csuvas nyelvnek van merőben más képzője: mélyhangú szókön *-sam*, *-zam*, magashangúakon *-säm*, *-zäm*. Több ok szól a mellett, hogy a *-lar*, *-ler* képző hajdan a csuvasban is megvolt, mert: 1. előfordúl ez valamennyi más török nyelvben; 2. a mongol *-nar* többes-képző is vele egyazonnak látszik. A csuvas nyelvnek ezen különös többes-képzése csak úgy magyarázható meg, hogy e nyelv az általános török többes-képző elejtésével valamely önálló szót alkalmazott a többes-szám kifejezésére, olyat a mely a többes-számnak újabb jelölésére alkalmasan szolgálhatott, azaz: «sok, csoport, sereg» értelmű szót, a milyen ott is található, hol a többes-számnak rövid képzővel való jelelése még ki sem fejlődött. Szintígy az ugor *-d* képző elhagyásával fejezi ki a többes-számot a hegyi cseremis *-vülä* = *pülü* sok; úgyszintén a zürjén *-jas*, votják *-jos* nem egyéb mint a zürjén *jöz* «nép, emberek, társaság» (votják *jöz* «rokon, társ») szónak többes-képzőül való lefoglalása (lásd: Budenz, MUGSzótár 404. l.).

Ugyanily «csoport»-féle szó a *-sam* képzőre vonatkozólag a törökségben kettő kínálkozik, a kellő hangalaki egyezéssel. Az egyik a csagataj *çom* «haufe» = ujugur *som* «dicht», oszmanli *som* «massiv», altaji-török *som* «fest, dicht». Mind a kétféle alaknak (*som* v. *çom*) ugyanis megfelelhet a csuvas *sam*, mert: 1. a köztörök szókezdő *s* rendesen a csuvasban is *s*; — 2. még szókezdő *ç* ellenében is fordul elő néha a csuvasban *s* (pl. *süim* = alt. *çalim*

¹⁾ A régiségben igen sokszor található e példa: *Sidmond* = *Zsigmond*.

harmat, *sís* = alt. *čič*- *cacare*, de oszm. *sič*-); — 3. a vocalis-külömbiséget illetőleg meg lehet jegyezni, hogy a csuvas nyelv köztörök zártabb vocalis ellenében gyakran nyiltabbat tüntet fel: így a köztörök *-dur* causativ képző a csuvasban *-tar*; *šamze* puha = *žamšak*; csuv. *lar*- ülni = *oltur*-, jak. *olor*-.

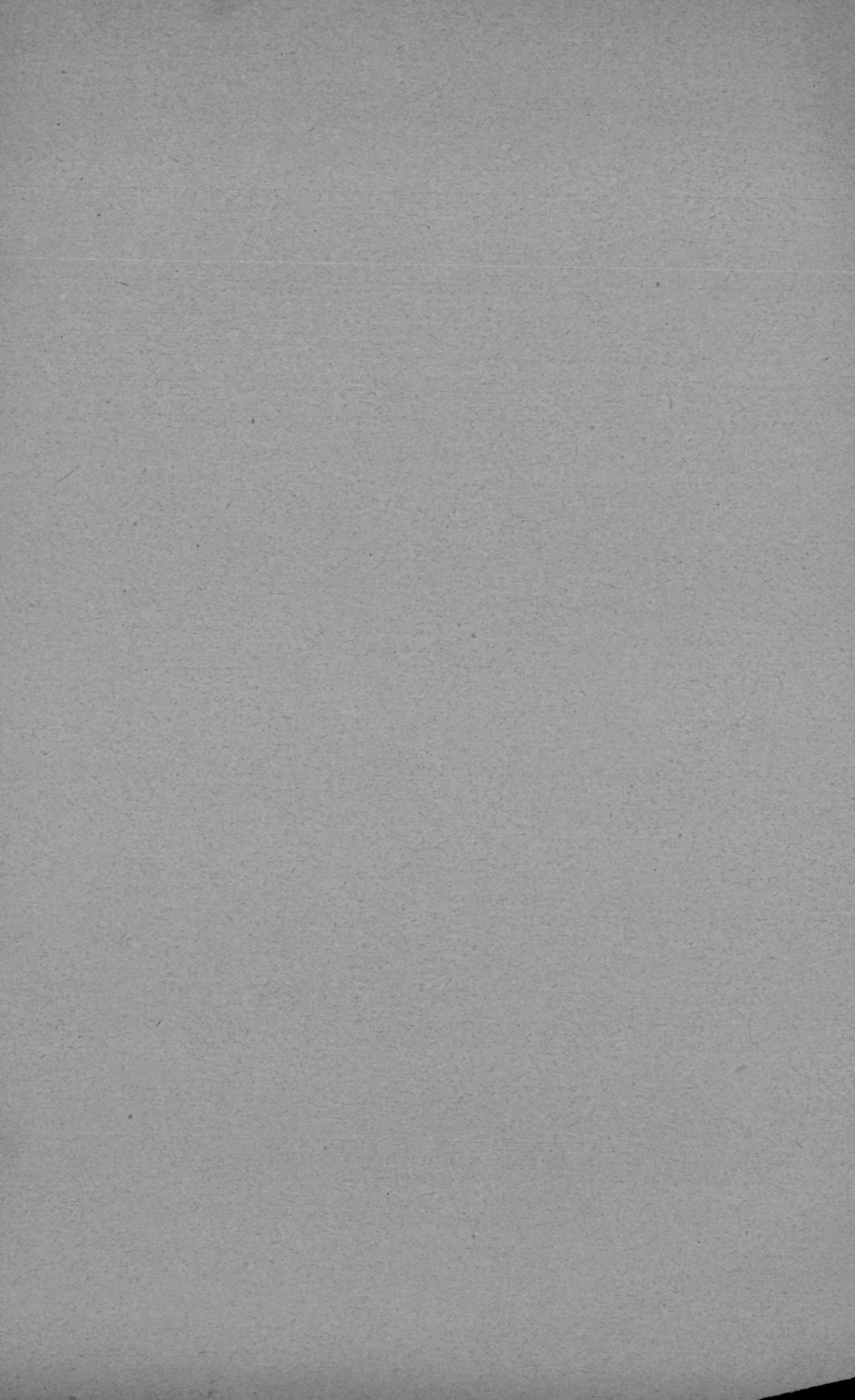
A másik szó, melylyel a csuvas *sam* szintén egybeállítható: török (csagataj, kirgiz, oszmanli) *san* «szám». Itt számba veendő a magyar *szám* szó is, melyet török kölcsönszónak kell tekinteni, minthogy ugor megfelelője nincsen. Tekintve, hogy a magyarba került török kölcsönzések egy része a csuvasból való, a tör. *san*-nak megvolt csuvas alakját bátran *m*-esnek vehetjük föl; hiszen más szókban is áll török szövégi *n*-vel szemben csuvas *m*: csuv. *vurum* hosszú = *uzun* (jak. *usun*); csuv. *tüdüm* füst = *tütün*.

Most már csak azt kell kérdeznünk, hogy melyik illik jobban a csuvas *-sam*-hoz, mint a többes-szám jelelőjéhez: a tör. *som* (čom)-e vagy *san* (*sam «szám»)? A pluralis-jelelés szerepére nyilván azt kell alkalmasabbnak tartanunk, a melyiknek jelentése mégis közelebb áll az igazi pluralis-értelemhez. Ez pedig határozottan a *san* (*sam*) «szám» szó, mely velünk mindig «sok egyeseke t» képzeltet (v. ö. *šamos* «zahlreich»), melyeket akár meg lehet olvasni; a *som* pedig tkp. «sűrű, tömör» (dicht, fest, hart, massiv), tehát épen olyan testekről mondható, a melyekben «sok külön egyes részeket» meg nem különböztethetünk (*som göműš* massives silber, *som temir* hartes eisen).

Nem lehet elválasztani a névszók többesét jelölő *-sam*-tól a csuvas igeragozás többes 3-dik szem. alakjában mutatkozó *se* ragot sem. Már Schott megjegyzi (»De lingua Tschuvassorum dissertatio» 16. l.) «Ejusdem particulæ *sam* formam decurtatam esse suspicor *se*, vel simpliciter *s*, quod in tertia pluralis persona verborum themati affigunt». Ehhez Budenz is hozzájárul (NyKözl. I, 361. l.). Szövégi nasalis elhagyására példa a csuvasban az egyes-sz. 1. személy ragja *-p* = *pen, = köztörök *-men*.

Bizonyosnak vehető, hogy az erdei-cseremisiz *-šamoč*, *-šamič* nominalis többes-jelelő *šam*-ja is a csuvas *-sam* kölcsönvétele. Budenz is megjegyzi (NyKözl. III, 433. l.), hogy ez a csuvas *-sam*-val közösnek látszik, a végén pedig az ugor *-d* többes-képző van (v. ö. dativus-raggal *šamotlan*), mely ezen kívül csak a több. 3. személyragban (*-št* «-jok») meg több. 3. szem. igealakban maradt meg (*pokta* hajt: *poktad* hajtának). A cseremisizbe amúgy is több török, kivált csuvas név- és ige-képző ment át, pl. *-luk*, *-ser*, *-rak*, *-lan*, *-dar*, (l. NyKözl. III, 421). Másrészt a többes-számi képző ismétlésére érdekes példát nyújt a magyar nyelv (Göcsejben: *šaimak*, *šöldeimek*).

PATRUBÁNY LUKÁCS.

A M. T. AKADÉMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

Kaphatók a M. T. Akadémia könyvkiadó hivatalában Budapesten (Akadémia-épület) s minden hazai könyvárusnál:

NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK. Kiadja a M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkeszti Hunfalvy Pál, I—XIV. köt.; szerkeszti Budenz József, XV, XVI. köt. 1862—1880. Ára egy 16 kötetből álló teljes példánynak 30 forint. Egy-egy kötetnek különvéve 3 frt. Az I-ső és X-dik kötet külön nem adatik.

NYELVEMLEKTÁR. Régi Magyar Codexek és Nyomatványok. Kiadja a M. Tud. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Áron. 1864—79. 8-adrét.

Egyenkint:

- I. kötet. Bécsi Codex. Münchener Codex. Közzéteszi: Volf György (XXX. és 381 l.) . . . . . Ára 2 frt.
- II. kötet. Weszprémi C. — Peer C. — Winkler C. — Sándor C. — Gyöngyösi C. — Thewrewk C. — Kriza C. — Bod C. Közzéteszi: Volf György. (XVIII és 406 l.) . . . . . Ára 2 frt.
- III. kötet. Nagyszombati C. — Szent Domokos C. — Virginia C. — Közzéteszik: Komáromy L. és Király P. (IV. és 345 l.) Ára 2 frt.
- IV. V. kötet. Erdy Codex 2 kötetben. Közzéteszi Volf György. 1876—77. I. fele. XIX és 487 lap. — II. fele. 532 lap. . . . . Ára 4 frt.
- VI. kötet. Tihanyi Codex. Kazinczy Codex. Horvát Codex. Közzéteszi: Volf György. 1879. XVIII és 359 lap . . . . . Ára 2 frt.
- VII. kötet. Ehrenfeld Cod. — Simor C. — Cornides C. — Sz. Krisztina élete. — Vitkovics C. — Lányi C. — Közzéteszi Volf György. 1878. LX. és 388 lap . . . . . Ára 2 frt.
- VIII. kötet. Sz. Margit élete. — Példák könyve. — A sz. apostoloknak méltóságáról. — Apor C. — Kulesár C. — Közzéteszi Volf György 1879. XLII. és 418 lap . . . . . Ára 2 frt.
- RÉGI MAGYAR NYELVEMLEKEK.** I. Halotti Beszéd, Régi Biblia. Buda, 1838. 5 frt. — II. Kinizsi Pálné imakönyve Vegyes m. iratok. Buda, 1840. 2 frt. — III. Tatrosi Biblia. Vegyes m. iratok. 1842. 2 frt. — IV. 1. Guary-codex. Buda, 1844 . . . . . Ára 1 frt.
- RÉGI MAGYAR KÖLTÖK TÁRA.** (Corpus poetarum.) Szerkeszti Szilády Áron. I. kötet Codexbeli versm. radványok . . . . . Ára 2 frt.
- II. kötet. XVI. századbeli magyar költők . . . . . Ára 2 frt.
- III. kötet: Tinódi Sebestény összes művei 1881. . . . . Ára 2 frt.
- CODEX CUMANICUS** bibliothecae ad templum Divi Marci Venetiarum. Jegyzetekkel és glossariumokkal kiadta gróf Kuun Géza. Nagy 8-ré. . . . . Ára 5 frt.
- UGOR FÜZETEK.** Adalékok az ugor nyelvek ismeretéhez és összehasonlításához. I. szám. Genetz A. Orosz-lapp nyelvmutatóványok. 8-rét 60 kr. III. szám. Halász J. Svéd-lapp nyelvtan és olvasmányok 8-rét. Ára 60 kr. (Különnyomatok a »Nyelvtud. Közlemények«-ből).
- RÉGI MAGYAR NYELVÉSZEK** Erdősitől Tsétsiig. (Corpus Grammaticorum linguae Hungaricae veterum.) Kiadta Toldy Ferencz Ára 2 frt.
- REGULY ANTAL HAGYOMÁNYAI.** A Vogul föld és nép. Kidolgozta Hunfalvy Pál. . . . . Ára 2 frt.
- MAGYAR-UGOR ÖSSZEHASONLÍTÓ SZÓTÁR.** Irta Budenz József. Teljes . . . . . Ára 5 frt.
- A MAGYAR IGEIDŐK.** Irta Szarvas Gábor. . . . . Ára 1 frt.
- A HELYES MAGYAROSZ ELVEI.** Irta P. Thewrewk Emil. Ára 1 frt.
- A MAGYAR NYELVÜJÍTÁS** óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata. Irta Imre Sándor. . . . . Ára 1 frt.
- KALEVALA.** A finnekek nemzeti eposza. Fordította Barna Ferd. Ára 1 frt.
- SIMONYI ZS.** A magyar kötőszók, egyuttal az összetett mondat elmélete. (A mellérendelő kötőszók.) Jutalmazott pályamunka . . . . . Ára 1 frt 20 kr.
- KAZANI-TATÁR NYELVTANULMÁNYOK.** Irta Sz. Bálint Gábor. I. füzet. Kazáni-tatár szövegek. 8-rét. 1875. 170 lap. II. füzet. Kazáni-tatár szótár 8-rét. 1876. 178 lap. III. füzet. Kazáni-tatár nyelvtan 8-rét 1877. Egy-egy füzetnek . . . . . Ára 1 frt.
- ÉRTEKEZÉSEK A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖREBŐL.** Kiadja a M. T. Akad. Az I. oszt. rendeletéből szerk. Gyulai Pál, osztálytitkár. I—VIII. köt. 1867—1880. . . . . Ára 20 frt 20 kr. IX. köt (1—5 szám) . . . . . Ára 1 frt 30 kr.